

«Чим гучніше ти говориш про порушення прав людини, особливо в часи війни, тим більше роздратування чуєш у відповідь» – Інтерв'ю з очільницею ГО «Інсайт» Оленою Шевченкою

Дотримання прав жінок та ЛГБТКІ людей в Україні залишається на низькому рівні. Однією з причин є структурна несправедливість, закріплена в законодавстві. Ситуація стала ще більш драматичною шість років тому, коли Росія розпочала війну проти України, через що мільйони людей змушені були тікати. Водночас криза інституту правосуддя та провал реформи правоохоронної системи розв'язали руки праворадикалам, які на мирних територіях переслідують вразливі соціальні і етнічні групи, працівниць/ків правозахисної і культурної сфери та разом із представниками релігійних громад пропагують гомофобію та сексизм у суспільстві.

Ми поговорили з очільницею громадської організації «Інсайт» Оленою Шевченкою та запитали її про те, як за таких обставин можна боротися за рівні права і можливості для жінок та ЛГБТКІ людей, а також про проблеми, що стоять на заваді. «Інсайт» відомий в Україні своєю просвітницькою діяльністю та активним реагуванням на випадки дискримінації і насильства. Як феміністична ЛГБТКІ-організація надає психологічну і правову підтримку спільноті та щорічно проводить «Марш Жінок», однією з вимог якого є ратифікація Стамбульської конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок.

Катерина: У 2018 році громадській організації «Інсайт» виповнилось десять років, що є значним досягненням у складних українських умовах. Чи змінилася за цей час ваша місія?

Олена: Наша місія залишається незмінною протягом всієї історії діяльності «Інсайту» – це надання правової, психологічної, соціальної допомоги для ЛГБТКІ-спільноти в Україні та просування ідей гендерної рівності і фемінізму. Ми завжди працювали над тим, аби спільнота отримувала ефективну допомогу – для нас це найважливіше. Деякі напрямки роботи змінилися, але не суттєво. Близько п'яти років тому ми стали експертною організацією і почали активно працювати на рівні адвокації, в той час як починали ми з проведення культурно-соціальних подій та акцій протесту. З самого початку «Інсайт» діяв у Києві і навіть не мав постійного приміщення.

Наразі ж у нас є вісім представництв у різних містах України: Чернівцях, Ужгороді, Львові, Запоріжжі, Дніпрі, Житомирі, Луцьку та Одесі.

Катерина: Що для «Інсайту» означає феміністичний підхід до роботи?

Олена: Феміністичний підхід полягає в наданні голосу та можливостей жінкам, щоб змінити несправедливу ситуацію, у якій ми всі знаходимося. У нашому патріархальному суспільстві жінки постійно зазнають насильства та різних форм дискримінації; вони вважаються слабшими за чоловіків і мають нижчий соціальний статус. Ось чому боротьба за права ЛГБТКІ людей безпосередньо пов'язана з боротьбою за права жінок.

Наша організація завжди мала феміністичну структуру, і навіть зараз у нашому колективі немає цисгендерних чоловіків. Серед нас є трансгендерні чоловіки та жінки, а переважна більшість цисгендерних жінок є лесбійками та бісексуалками. Такий підхід ми застосовуємо і в регіональних відділеннях. У деяких містах офіси очолюють трансгендерні люди, але аж ніяк не цисгендерні чоловіки.

Катерина: Які актуальні напрямки роботи «Інсайту» Ви можете виділити?

Олена: Для нас всі напрямки роботи однаково актуальні. Цього року більше уваги було приділено регіональному розвитку, у нас з'явилося три нових відділення. Ми віримо в необхідність активізації громадянського суспільства в регіонах, тому ми наполегливо працюємо над створенням можливостей для них. Нещодавно ми провели Школу для регіональних активісток і активістів, щоб дати їм необхідні знання.

Катерина: «Інсайт» є одним з організаторів «Маршу Жінок» в Україні. Як ви взаємодієте з іншими феміністичними організаціями та ініціативами в рамках підготовки до нього?

Олена: Кожного року напередодні 8 березня ми ініціюємо організаційний комітет, куди запрошуємо представниць жіночих ініціатив. Для нас важливо дотримуватися інтерсекційного підходу, щоб велика різноманітність жіночих груп була представлена під час маршу. Звісно, погляди на деякі питання дуже різні. Наприклад, в Україні є ініціативи, які виступають проти прав секс-працівниць. Ми, навпаки, вважаємо, що ці жінки потребують допомоги, оскільки вони працюють переважно на вулицях, де стикаються з високим рівнем насильства, як з боку правоохоронних органів, так і людей, які купують їхні тіла. З цими ініціативами ми також маємо

різні погляди на трансгендерних жінок. І хоча ми часто не поділяємо позицію інших феміністок, ми вважаємо за необхідне разом виходити на вулицю. Тож ми закликаємо всіх жінок приєднатися до нас, адже віримо в жіночу солідарність. Я думаю, що у 2019 році ми мали успіх – марш відбувся більш-менш безпечно у центрі столиці і зібрав багато людей, незважаючи на всі суперечки і труднощі, що йому передували. Я також брала участь в організаційному комітеті «КиївПрайду»¹, але там не було непорозумінь.

Катерина: Які інші методи, крім вуличних акцій, ви використовуєте для просування законодавчих змін?

Олена: Хоча в Україні ми більше відомі своєю протестною діяльністю, наша адвокаційна робота також є дуже активною. «Інсайт» співпрацює з органами місцевого самоврядування, міністерствами, комітетами Верховної ради, в роботі яких ми намагаємось запровадити міжнародні механізми. Ми пишемо звіти і загалом маємо хороший результат. Нещодавно нам вдалося домогтися зміни в процедурі під назвою «зміна (корекція) статевої належності»²: трансгендерним людям більше не потрібно проходити стерилізацію, що, звичайно, складно назвати успіхом. Ми продовжуємо роботу над цією процедурою.

Зважаючи на те, що «транссексуалізм» було прибрано з переліку захворювань Міжнародної класифікації хвороб (11-те видання – прим. ред.)³, ми працюємо над трьома кроками в цьому напрямку. Перший крок – це впровадження цієї класифікації в Україні. Зокрема, ми працюємо над підготовкою міжнародних протоколів, які колишня пані міністр охорони здоров'я Уляна Супрун зробила обов'язковими. Другий крок – це робота безпосередньо з лікарями. «Інсайт» організував окрему школу, в якій взяли участь тридцять вісім сімейних лікарьок/ів, які навчалися роботі з трансгендерними людьми. Ми працюємо над розробкою медичних свідоцтв про підвищення кваліфікації та поінформованість з цього питання. Найближчим часом плануємо залучити фахівчинь/ів з ендокринології, психіатрії та гінекології. На останньому етапі ми маємо на меті охопити сферу хірургії. Ця програма розрахована приблизно на чотири роки, і я дуже сподіваюся, що все вийде. Ми б хотіли розгорнути інформаційно-просвітницьку діяльність по

¹ Офіційна веб-сторінка «КиївПрайду»: <http://kyivpride.org/>

² Процедура «зміна (корекція) статевої належності» передбачала хірургічне втручання в обсязі, визначеному спеціальною комісією. Більше про це можна прочитати тут: ГО «Інсайт». Аналіз процедури «зміни (корекції) статі» в Україні та Міжнародні Практики. <https://genderindetail.org.ua/library/identichnosti/lgbtika/analiz-protseduri-zmini-korektsii-stati-v-ukraini-ta-mizhnarodnoi-praktiki-134657.html>

³ Міжнародна класифікація хвороб (11-те видання): <https://www.who.int/classifications/icd/en/>

всій Україні та мати принаймні по три лікарки/я у кожному регіоні, які, крім іншого, вмітимуть надавати допомогу лесбійкам у таких питаннях, як штучне запліднення.

Інший напрямок адвокаційної роботи «Інсайту» зосереджений на зміні закону про шлюб. Як ЛГБТКІ-організація, ми не вважаємо вимогу права на цивільне партнерство достатньою. Наша головна мета – шлюб для всіх, незалежно від гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. Якій формі стосунків віддати перевагу є особистою справою кожної пари.

Катерина: Хто є вашими головними опонентами?

Олена: Нашій діяльності протистоять усі консервативні рухи, які, на жаль, домінують сьогодні в Україні. Це не таємниця, що в українському парламенті більшість фракцій поділяють консервативні погляди. Або ж можна поглянути на програму Всеукраїнської Ради Церков, яка ґрунтується на анти-гендерній ідеології. Священники виступають проти ювенальної юстиції, гендерної рівності, будь-яких згадок про сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, насильство щодо жінок та дітей, сексизм та інше.

Різні праві угруповання мають засновників та ідеологів, які тісно співпрацюють один з одним, тому самі праворадикали є, так би мовити, лише вістрям атаки. Спільною метою всіх цих рухів є дестабілізація ситуації в країні під виглядом так званих «традиційних українських цінностей» і гальмування розвитку громадянського суспільства. Подібна діяльність сьогодні добре фінансується. Через це ми не афішуємо адресу нашого офісу, хоча вона, мабуть, усім добре відома.

Катерина: Як відбувається комунікація з правоохоронними органами? Чи можете ви бути впевненими, що поліція захищатиме мирну демонстрацію?

Олена: Все залежить від політичної кон'юнктури, ніколи не можна бути впевненими, як розгортатимуться події. У 2018 році напередодні маршу до Дня пам'яті загиблих трансгендерних людей⁴ у нас була дуже тісна комунікація з правоохоронними органами, – ми зовсім не очікували, що його буде зірвано. Цього року (у 2019 – прим. ред.) ми витратили ще більше часу на комунікацію, а правоохоронці були зацікавлені в тому, щоб марш пройшов безпечно.

⁴ Марш до Дня пам'яті загиблих трансгендерних людей («Транс*марш») проходить щорічно в Києві в листопаді. Члени праворадикальних угруповань постійно погрожують організаторкам та нападають на учасниць/ків під час та після маршу. Як правило, вони не несуть кримінальної відповідальності за свої злочини.

Водночас захист права на мирні зібрання є прямим обов'язком поліції. Я взагалі не вважаю це нашою роботою, і я обурена тим, що ми змушені виконувати її за них.

Катерина: Чому, на Вашу думку, злочини на ґрунті ненависті не розслідуються і не класифікуються як такі?

Олена: Існують процесуальні та ідеологічні причини. Під процесуальними я маю на увазі недосконалість законодавства України, яку ми неодноразово намагалися виправити. Два роки поспіль ми організуємо тренінги для поліціанток/ів та адвокаток/ів. Ми запропонували Міністерству внутрішніх справ (МВС) проєкт, який передбачав створення окремого відділу для роботи з попередження та розслідування злочинів ненависті. У той же час, нещодавно в парламенті була зареєстрована поправка (яка не була підтримана) до Кримінального кодексу України щодо реформування статті 161 таким чином, щоб перенести поняття «злочин на ґрунті ненависті» в іншу статтю – фактично просто прибрати.

Інша причина полягає у звичайному небажанні влади розслідувати такі злочини, оскільки ця робота також включає в себе статистичні дані. Коли міжнародні організації запитують нашу владу про ситуацію зі злочинами на ґрунті ненависті в Україні, їм на папері показують, що такої проблеми немає. Навіть якщо справа за статтею 161 відкрита, вона автоматично передається в прокуратуру, а це означає, що правоохоронні органи повинні щотижня звітувати про хід розслідування. Із цієї причини злочини класифікуються як «хуліганство».

Ще одна причина – банальне незнання, адже люди, які працюють у правоохоронних органах, не володіють необхідними професійними навичками та кваліфікацією. Запитуючи поліціанток/ів, що таке злочин на ґрунті ненависті, у кращому випадку у відповідь буде «не знаю», а в гіршому – дискримінаційна лексика. Законодавство повинно бути реформовано шляхом створення, щонайменше, одного відділу з розслідування таких злочинів.

«Інсайт» має програму стратегічного судочинства та юридичної допомоги. Коли людина пише заяву в поліцію, ця заява з різних причин не вноситься до єдиного реєстру. У такому разі потрібно звернутися до суду, дочекатися прийняття рішення про відкриття справи, яку потім знову закривають. І так по колу. Ми супроводжуємо понад вісім справ у Києві та тринадцять в регіонах, три справи ми передали до Європейського суду з прав людини.

Злочини на ґрунті ненависті відбуваються постійно, і я не думаю, що ситуація зміниться найближчим часом. Активізм не може бути безпечною діяльністю, особливо якщо ти критикуєш війну, публічно говориш, що наші військові теж обстрілюють цивільних осіб. В Україні це вважається зрадою, і тому тобі постійно загрожує небезпека.

Катерина: Чи відбулися якісь позитивні зміни чи ми можемо говорити лише про негативні тенденції?

Олена: Особисто я думаю, що щось поступово змінюється. Звичайно, ми стали більш видимими у суспільстві, люди отримують все більше інформації про ЛГБТКІ. Причина цього також пов'язана з появою правозахисної діяльності в Україні, тут я спостерігаю деякий бум. Боротьба за права людини тотожна боротьбі за права ЛГБТКІ, тому люди почали більше уваги приділяти цій темі. З іншого боку, чим гучніше ти говориш про порушення прав людини, особливо в часи війни, тим більше роздратування чуєш у відповідь. Лунають звинувачення у пропаганді, мовляв, раніше таких людей не було. Насправді раніше просто майже ніхто не говорив про це публічно, було менше уваги ЗМІ і менше активізму.

Основна мета консервативних рухів в Україні – дискредитація європейських ініціатив та іноземного капіталу. Останні два роки нас звинувачують у «грантоїдстві» або називають «соросятами». Звичайно, ми отримуємо гранти на діяльність «Інсайту», ми ніколи цього не приховували. Питання в тому, на що ці кошти витрачаються – у нашому випадку йдеться про правозахисні проекти. Натомість Україна є субсидійованою країною і намагається впровадити деякі реформи за допомогою західних грантів. Часто ці кошти розкрадаються, що створює тло для спекуляцій та негативних реакцій, тому що люди очікують того ж від громадського сектору.

Катерина: Чому для проведення акції, приуроченої до Дня пам'яті трансгендерних людей було обрано день пам'яті жертв Голодомору?

Олена: Ми не планували навмисно проводити акцію в день пам'яті жертв Голодомору, а просто перенесли її на найближчий вихідний, щоб більше людей з регіонів могли приєднатися до неї. Хоча я особисто вважаю, що ця дата є дуже доречною, оскільки багато ЛГБТКІ людей загинули як в часи Голодомору, так і в часи нацизму. Я була дуже неприємно вражена, коли люди з активістських кіл почали казати щось на кшталт: «Ми були толерантними до вас, але це занадто!». Якщо хтось вважає, що відзначати День пам'яті загиблих трансгендерних людей у День пам'яті жертв Голодомору це «занадто», тоді нам не потрібні такі союзниці/ки. Я абсолютно не згодна, що ми не можемо вийти на вулицю в цей день, але наші противники можуть жбурляти в нас яйця. Коли хочемо, тоді й виходимо.

Катерина: З якими організаціями інших країн співпрацює «Інсайт»? Чи є міжнародна солідарність?

Олена: У нас дуже гарні стосунки з організаціями країн Східного партнерства, учасницями Транскоаліції на пострадянському просторі, зокрема з Киргизстану, Білорусі, Грузії, Молдови, Вірменії. Нас об'єднує схожість локального контексту, позначеного пануванням консервативного націоналістичного та релігійного дискурсу. Наприклад, те, що зараз відбувається у Киргизстані та Казахстані, нагадує мені динаміку подій в Україні два роки тому, коли активно відбувалися погроми, напади на художні виставки, громадські заходи та активісток/ів.

На міжнародному рівні наші організаційні справи йдуть краще, ніж в Україні. Ми дуже активно співпрацюємо з міжнародними організаціями Європейського Союзу. «Інсайт» є частиною деяких коаліцій, таких як «ILGA-Europe», де я є членкинею правління, та «Transgender Europe». Ми одна з перших організацій, що приєдналися до «European Lesbian* Conference». Я дуже сподіваюся, що остання продовжуватиме розвиватися і що лесбійки та бісексуальні жінки будуть краще представлені на міжнародному рівні.

Катерина: Чи збільшилася фінансова підтримка Європейським Союзом правозахисних організацій після Майдану?

Олена: Навпаки, істотно зменшилася, тому що відбувся перерозподіл, і частина коштів, виділених на підтримку розвитку сфери прав людини, була перенаправлена на надання гуманітарної допомоги Україні, що потерпає від війни.

Катерина: Як війна вплинула на ситуацію з правами ЛГБТКІ людей?

Олена: Багато хто вважає, що говорити про права людини і насильство не є своєчасним, тому що у нас війна. ЛГБТКІ-спільноту тепер можна охарактеризувати як гомонаціоналістичну, людей закликають співати гімни та бути патріот(к)ами. Початок Прайд-руху співпав із початком війни, тому не дивно, що серед ЛГБТКІ людей є багато тих, які поділяють націоналістичні погляди, як би це абсурдно не звучало. Одна частина гей-спільноти за жодних обставин не готова обговорювати права жінок, вони просто не зацікавлені в цьому, а інша взагалі виступає проти цих прав, виявляючи роздратування при будь-якій згадці.

Катерина: Важливим проектом «Інсайту» є «Шелтер». Розкажіть, будь ласка, про нього.

Олена: Цей проєкт виник у 2014 році як реакція на війну. Тоді ми вважали головним завданням надання допомоги та притулку людям, які тікали з окупованих Росією територій. Ми евакуювали людей власними силами, в нашому шелтері могли одночасно розміститися вісім людей. Нам дуже не вистачало фінансового ресурсу, ми часто просто витрачали власні гроші, багато людей приносили необхідні речі. Хоча на початку деякі фонди надавали підтримку, але цього вистачило на кілька місяців, а далі – «робіть, що хочете». Це був надзвичайно важкий період, і наприкінці серпня 2019 року через брак коштів ми були змушені закрити шелтер.

Катерина: Чи справедливо стверджувати, що повага до прав людини є однією з головних умов ЄС для подальшої економічної та політичної підтримки України?

В українському суспільстві існує думка, що права людини є одним із пріоритетних напрямків політики ЄС, і є якийсь тиск у зв'язку з цим. На жаль, це міф. Дотримання прав людини є лише одним із пунктів у довгому списку вимог. Оскільки я є учасницею багатьох міжнародних заходів, у тому числі тих, що проводяться Організацією Об'єднаних Націй, то маю змогу на власні очі бачити, як легко цим питанням можуть нехтувати, наприклад, під час голосування.

Європейський механізм захисту прав людини є дуже важливим, але не завжди ефективним. Для прикладу, однією з умов отримання безвізового режиму з ЄС була незначна зміна трудового кодексу, яка забороняє дискримінацію працівниць/ків, у тому числі за ознакою сексуальної орієнтації. Це спричинило бурхливу реакцію в Україні. Натомість поправка жодним чином не торкнулася життя ЛГБТКІ-спільноти, оскільки подібна судова практика відсутня, і тому дискримінацію неможливо довести.

З іншого боку, важливо вносити зміни до законодавчої бази, адже якщо хоча б на рівні закону люди матимуть рівні права, то поступово суспільство звикне до цього. Прийняття поправки не означає раптових змін, але це закладає основу для подальшої трансформації суспільних відносин. Хочу нагадати, що мова йде не про особливі права, а про боротьбу з насильством, з яким сьогодні стикають мільйони дітей, жінок та ЛГБТКІ людей в Україні. Якщо за законом усі рівні і, наприклад, мають рівний доступ до шлюбу, то люди виростають з розумінням того, що це нормально. Це те, до чого ми прагнемо.

Текст інтерв'ю публікується на основі аудіозапису розмови, яка відбулася 27 грудня 2019 року в київському офісі ГО «Інсайт». Авторка – Катерина Ніколенко.

***OUR COMMON CAUSE** is a series of interviews that documents feminist and LGBTQI* initiatives and movements in various countries and regions by asking the people involved about their struggles and visions. Even though the interviews highlight the diversity of perspectives and challenges people face, we also aim to show the many similarities in these struggles. The dream of a better world for all is what connects them in **OUR COMMON CAUSE**.*

***OUR COMMON CAUSE** is a joint project by the social archive “Bunt Kobiet”, WIDE+ and was carried out with students of the European University Viadrina. <http://movementsarchive.wordpress.com>*

EUROPA-
UNIVERSITÄT
VIADRINA
FRANKFURT
(ODER)

